

**ҚОҒАМДЫҚ-ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚИТУ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ
ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ЃТАМР 17.01/-11

Н.К. Смагулова

ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ, 020000. Қазақстан Республикасы. <https://orcid.org/0000-0002-8822-5807> E-mail: Smaghulova13@mail.ru

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚЫРМАНДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақалада мектеп оқушыларының оқырмандық мәдениетін қалыптастыру мәселесі қарастырылды. Оқушылардың оқырмандық мәдениетін қалыптастыру жүйелі әдістемелік жұмысты талап етеді. Мақалада мектеп оқушыларының оқырмандық мәдениетін қалыптастырудың теориялық негіздері мен практикалық жүйесі зерттеу нысанына алынды. Бүгінгі таңда мектеп оқушысын рухани тұрғыдан толыққан, сауатты, парасатты, мәдениетті жеке тұлға ретінде қалыптастырудың басты шарты оның оқырмандық құзіреттілігі екендігі көрсетіледі. бүгінгі күні мемлекеттік тілде білім беретін мектеп оқушысының өз ана тілін еркін меңгере алмауы, өз ана тілінде ойын толық жеткізе алмауы үлкен мәселеге айналып отырғаны көтерілді. Бұл проблеманы шешудің ең ұтымды жолы оқушының өз ана тілінде кітап оқуы екені көрсетілді. Оқырман-оқушы-тұлға әдеби даму мәселелеріне арналған отандық және шетелдік әдіскер ғалымдардың зерттеу еңбектері қарастырылды.

Кілт сөздер: оқырмандық мәдениет, оқырмандық құзіреттілік, әдістемелік жүйе, оқу сауаттылығы, ана тілі, оқырман, оқушы, тұлға.

КІРІСПЕ

Елімізде республикалық «Бір ел – бір кітап» акциясы ҚР Ұлттық академиялық кітапханасының ұйымдастыруымен 2007 жылдан бастап «Оқитын Қазақстан» бағдарламасы аясында өткізілді. Акцияның мақсаты – ұлттық әдебиетіміздегі ең үздік деген туындыны оқу және насихаттау, оқу ісін ілгерілету, рухани мұрамызды сақтау, сондай-ақ, жастарды отаншылдыққа әрі өнегелілікке тәрбиелеу. Сонымен қатар, акция қоғамның отандық әдебиетке, оның ішінде классикаға, қазіргі әдебиет пен поэзияға деген қызығушылығын әрі қарай жоғарылатуына мүмкіндік туғызу еді. Сонымен қатар мектеп оқушыларының оқырмандық құзіреттілігін қалыптастырудың бір тиімді тетігі ретінде саналды. Дегенмен бұл шараның науқаншылдық сипаты басым болып, жүйелі түрде мектеп оқушыларының оқырмандық құзіреттілігін қалыптастыру мақсатын орындай алмағаны шындық.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

2020 жылы 22 қазан күнгі Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің онлайн форматта өткен төртінші отырысында Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев: «Беделді халықаралық зерттеу қорытындылары біздің оқушылардың оқу сауаттылығы бойынша дағдылары жеткілікті деңгейде дамымағанын көрсетіп отыр. Сондықтан оқу мәдениетіне баулу, оқу сауаттылығын дамыту еліміздегі орта білім беру ісінің басым бағытына айналуға тиіс. Баланың оқуға деген қызығушылығы, қоршаған ортаны кітап арқылы тануы мектеп қабырғасында қалыптасу керек. Ал кітапхана оқушының сол ынтасын оятып, оны қызықты кітап әлеміне жетелеуі қажет» – деп атап өткен болатын. Сонымен қатар Мемлекет басшысының айтуынша,

отандық кітапханалар өздерінің ағартушылық рөлін жоғалтпай, заманауи талаптарға сай болуы тиіс.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінде берген тапсырмасына сәйкес БҒМ «Оқуға құштар мектеп» жобасын бекіткен болатын. Жобаның негізгі мақсаттарының бірі – оқушылардың оқу мәдениетінің деңгейін және олардың оқу белсенділігінің өсуін арттыру, жас ұрпақ бойында азаматтық, рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру болып табылады. Аталған жобаның негізгі міндеттері ретінде оқу құзыреттілігін арттыру және оқуға тарту мақсатында оқушылардың оқырмандық қызығушылықтарына әсер етудің белсенді формалары мен әдістерін, педагогикалық идеяларын іздеу; кітап оқуды алға жылжыту бойынша жұмыс тәжірибесін анықтау, жинақтау және тарату. Мектеп оқушыларының оқу мәдениетін қалыптастыру үшін балалар кітапханасының қорын толықтырылуы бағытында жұмыстар жүзеге асырылып жатыр.

2023 жылдың маусым айында Түркістан қаласында өткен Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев: «Қазір еліміздегі мектеп кітапханаларында 130 миллионнан астам кітап бар. Бірақ ондағы көркем әдебиеттің үлесі мардымсыз. Шын мәнінде, кітап оқитын ел зиялы ұлтқа айналады. Біз жас ұрпақтың кітапқа құштарлығын оятуымыз керек. Бұл қиын мәселе екенін түсінемін. Әсіресе, олардың бар назары әлеуметтік желіде болған кезде, тіпті, қиын. Бірақ бұл мәселемен айналысу керек. Басқа жол жоқ. Сондықтан «Балалар кітапханасы» атты жаңа бағдарламаны қолға алуды тапсырамын. Қазақ әдебиетінің түрлі кезеңдерін және жанрларын қамтитын арнайы тізім жасалуға тиіс. Сол тізімдегі кітаптар барлық балаға қолжетімді болуы керек» - деп өзекті мәселеге қатысты өз бастамасын көтерген еді.

Осы бастаманы жүзеге асыру мақсатында 2023 жылдың қыркүйек айында «Amanat» партиясының ұйымдастыруымен «Кітап-Amanat» жобасы іск қосылды. Бұл жобаның мақсаты – отандық әдебиетке деген қызығушылықты арттыруға, жұртшылықты оқуға ынталандыруға, отандық авторлар мен кітап шығарушыларды қолдауға бағытталған. Алматы қалалық филиалында жобаның тұсаукесерінде іс-шараға қатысқан Парламент Мәжілісінің спикері, «Amanat» партиясының төрағасы Ерлан Қошанов: «Мемлекет басшысы Түркістанда өткен Ұлттық құрылтайда өскелең ұрпақтың тәрбиесі мен біліміне, ұлттық мүддеге сай келетін кітаптар басып шығаруға ерекше назар аударды. Ол кітап шығару ісі идеологиялық жұмыстың басты бағыттарының бірі екенін атап өтті. «Amanat» партиясы Президенттің осы бастамаларын жүзеге асыру үшін барлық өңірлік филиалда «Кітап-Amanat» кітап дүкендерін ашады. Ол тек кітап сататын орын емес, сонымен қатар нағыз мәдени-ағарту орталығы болады» - деп жобаның маңызын атап өтті. Мектеп оқушыларының оқу сауаттылығы мен кітап оқу мәдениетін қалыптастыру мақсатында осындай көптеген бастамалар көтеріліп, жүзеге асырылып жатыр. Дегенмен бұл шаралар бұл ауқымды мәселені шешудің бір қыры ғана болып табылады. Негізгі мәселе «оқушы-оқырман- тұлға» үш тағаны негізінде кешенді әдістемелік алгоритм құру қажет. Себебі қазақстандық білім беру жүйесінде мектеп оқушыларының оқу сауаттылығы мен кітап оқу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми-әдіснамалық жүйесі жасалған жоқ. Бұл мәселе бүгінгі педагогика мен әдістеме ғылымының алдында тұрған көкейкесті мәселе екені анық.

НӘТИЖЕЛЕР

Бүгінгі қазақстандық білім кеңістігінде әр түрлі мектеп пәндерін оқыту тұжырымдамасы аясында білім беру мақсатына үлкен өзгерістер енгізілді. Тұлғаның әртүрлі мәселелерді шешу үшін игерген білімін пайдалану, қажетті ақпаратты табу, оны жаңа білім мен технологияларды құру үшін түрлендіру қабілетін қалыптастыруға көшу жүзеге асырылуда. Бұл жаңа технологиялар оқудың сипатын да, белгілі бір ақпаратты беру тәсілдерін де өзгертті. Бүгінгі таңда оқу барысында алынған ақпаратты әртүрлі өмірлік

жағдайларда қолдану қабілетін дамытуға үлкен көңіл бөлінеді.

Қазіргі мектептің басты міндеті-білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және дамыту. Шын мәнінде де адам бойындағы адами қасиеттер мен рухани құндылықтарды күнделікті өмірде туындаған әр түрлі нысандағы қиындықтар мен мәселелерді шешу тәжірибесін тек кітап оқу арқылы ғана қалыптастыруға болады. Сондықтан да қазіргі таңда өскелең ұрпақтың кітап оқу мәдениетін қалыптастыру процесінің маңызы жоғары болып отыр. Оқу адамға ақпарат алу, өзінің жеке танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру алудың ең негізгі құралы болып табылады. Себебі кітап оқу мәдениеті мен оқу феномені адамзаттың іргелі жетістігіне жатады.

Кітап және кітапты оқу әрқашан қоғамда адамның рухани дамуының маңызды көзі ретінде қарастырылды. Жеке тұлғаны қалыптастырудағы оқудың рөлі туралы мәселе қашанда көрнекті мұғалімдері мен қоғам қайраткерлерінің назарын аударды. Өскелең ұрпақты әдебиет байлығымен таныстыру, олардың оқырмандық қызығушылықтарын дамыту әрқашан мектептің маңызды міндеті болып табылады.

Тұлғаның гуманистік дүниетанымын, азаматтық сана-сезімін, патриоттық сезімін, әдебиетке және ұлттық құндылықтарға, отандық және әлемдік мәдениетке деген сүйіспеншілігі мен сыйластығын қалыптастыру, бүгінгі білім беру жүйесінің басты мақсаты. Мектеп қабырғасында оқыған пәндер негізінде оқушыны рухани жағынан тәрбиелеуді дамытудың тиімді жолдарының бірі- оқу іс-әрекетін ұйымдастыру.

Оқу дегеніміз - қазіргі адамзат пен қоғамның мәдени дамуының негізгі бөлігі, қоғамдағы білім мен өмірге арналған функционалды, базалық дағды, тұлғаны дамытатын және қалыптастыратын іс-әрекет.

Бүгінгі таңда мектеп оқушысын рухани тұрғыдан толыққан, сауатты, парасатты, мәдениетті жеке тұлға ретінде қалыптастырудың басты шарты оның оқырмандық күзінеттілігі.

Өкінішке орай, бүгінгі күні мемлекеттік тілде білім беретін мектеп оқушысының өз ана тілін еркін меңгере алмауы, өз ана тілінде ойын толық жеткізе алмауы үлкен мәселеге айналып отыр. Бұл проблеманы шешудің ең ұтымды жолы оқушының өз ана тілінде кітап оқуы екені анық.

XX ғасырдың алғашқы ширегінде Ж.Аймауытов оқудың ана тілінде болуы жайлы "Тәрбиеге жетекші" атты еңбегінде былай деп жазды: «Оқылатын пәндердің бәріне бірдей керекті, бәрін қаусырып, орап алатын пән - ана тілі екендігі даусыз. Ана тілін жақсы меңгеріп алмай, өзге пәндерге түсіну мүмкін емес. Ана тілі - халық болып жасағаннан бергі жан дүниесінің айнасы: өсіп-өніп, түрлене беретін, мәңгі құламайтын бәйтерегі... . Жанның барлық толқындарын тұқымнан тұқымға жеткізіп, сақтап отыратын казынасы - сол халықтың тілі. Ана тілін үйрену - сөздерді жаттау, оладың жүйесін, өзге де заңдарын білу ғана емес, тіл үйренумен қатар, бала тілдің сансыз көп ұғымдарын, ойларын, сезімдерін, сұлу үлгілерін, ойлау жүйесін, ой пәлсафасын да меңгереді» [1,45]. Ж.Аймауытов бұл еңбегінде білім, білік, дағдыны қалыптастыру мен баланың ой-өрісін дамытуда ана тілінің орасан зор құрал екенін атап өтеді.

Орыс педагогы К.Д.Ушинский: "Ана тілін толық меңгермеген бала тарихты, географияны, жаратылыс ғылымдарын және математиканы үйренген кезде, теореманы, математикалық бір есепті өз сөзімен айтып бере алмай, дәл осындай күйге ұшырайды. Ана тілі ... басқа пәндердің бәріне қатысы бар және олардың нәтижелерін өзіне жинастыратын басты, өзекті пән екені енді түсінікті емес пе?"-деп айтуының да негізі осында. [2,45]

М.Жұмабаевтың «Бастауыш мектепте ана тілі» еңбегінде бастауыш мектепте ана тілін оқыту жолдарын қарастырылған. Автор ана тілін оқытуға байланысты әдістемелік нұқаулар береді. М. Жұмабаев «Бастауыш мектепте ана тілі» кітабы арқылы бастауыш мектепте әдебиеттік оқу пәнін оқыту, тіл дамыту әдістемесін жасауға ұмтылғаны байқалады. Еңбекте бүгінгі күні әдебиеттік оқу пәнін оқытуда, еш құнын жоймаған кешенді әдіс-тәсілдер бар. Жоғарыдағы пікірлерді саралай отырып, оқушының оқырмандық күзінеттілігін қалыптастыру барысында бірнеше мәселе өз шешімін табатынын байқаймыз. Себебі

тұлғаның оқу мәдениеті, оқу сауаттылығы дағдысын қалыптастырудың негізінде ауызша және жазбаша тіл дамыту мәселесі іске асырылады.

Бүгінгі күні адамзат баласы ғылыми және технологиялық жетістіктері алып келген «электрондық» дәуірді бастан кешіп отыр. Электрондық қарым-қатынас құралының мықты әлеуетін және оның қоғамның әлеуметтік-саяси өміріне әсерін ескере отырып, адам жүйкесінің қалыпты дамуына зиянды салдарын да (түйсіктің әлсіреуі, зияткерлік қабылдау, есте сақтаудың төмендеуі) есте ұстау қажет [3, 104]. Әлемде кітап атмосферасында емес, мультимедиа атмосферасында тәрбие алған ұрпақ өсіп келе жатқанын отандық және шетелдік ғалымдар атап өткен болатын [3, 103]. Сонымен қатар, ғалымдар «человек читающий лучше подготовлен к творческой и коммуникационной деятельности, он более полноценен социально и богат духовно, чем люди «облученные телевидением» [3, 104] деп қоғам назарын осы өзекті мәселеге аударады.

Тұлғаның оқу сауаттылығы мен оқу мәдениеті қазіргі уақытта әлемдік қауымдастық тарапынан жоғары бағаланады. Себебі ХХІ ғасырда оқу- ақпараттық қоғам жағдайында тұлғаның табысты жұмыс істеуіне қажет әмбебап оқу әрекеттерінің бірі, білім берудің негізгі құрамдас бөлігі болыптабылады. Оқу және оқу сауаттылығын қалыптастыру мәселелері әрқашан әдістемелік ғылымдағы басымдықтарға ие болған [4, 97].

Қазіргі қоғамда оқу сауаттылығы кез-келген маманның коммуникативті және кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуының дәлелі бола алады, сонымен қатар оның жеке дамуының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Сондықтан әлем бойынша PISA (Programme for International Student Assessment) халықаралық салыстырмалы зерттеулері айналым бойынша (үш жылда бір рет) жүргізіледі. Бұл 15 жастағы оқушының құзырлылығының даму деңгейін анықтауға арналған диагностикалық құрал. Бұл жаста көп елде мектептегі міндетті білім тәмамдалады. PISA халықаралық зерттеуі барлық білім беру ұйымдарындағы 15-жастағы оқушылардың оқу, математика және жаратылыстанудан білім жетістіктерін анықтауды мақсат етіп қояды. Зерттеу оқушылардың қабілеттерін емес, ол оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған. PISA шеңберіндегі тестілеу барысында функционалдық сауаттылықтың үш саласы бағаланады: оқудағы сауаттылық, математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық. Әрбір айналымда функциялық сауаттылықтың қандай да бір түріне ерекше назар аударылады. PISA-2018 халықаралық зерттеуінің нәтижелеріне сәйкес функционалдық сауаттылықтың шекті деңгейінен өткен қазақстандық білім алушылардың үлесі математика бойынша 51%-ды құрады, оқу – 36%, жаратылыстану – 40% құрады. Мектеп оқушыларының оқу сауаттылығы бойынша деңгейін көтеру бүгінгі қазақстандық білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет болып табылады.

PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулерінің арқасында оқуға деген көзқарас түбегейлі өзгерді. Қазір оқу - жалпы білім беретін мектепте жинақталған маңызды метапәндік дағдылардың бірі және «мәтін» ұғымымен тығыз байланысты. Ғалымдар зерттеу барысында оқу сауаттылығына адамның мәтіндік ақпаратты түсіну және пайдалану қабілетіне баса назар аударады. Г.А. Цукерман оқу сауаттығын «адамның өз мақсаттарына қол жеткізу, олардың білімдері мен мүмкіндіктерін кеңейту, қоғамдық өмірге қатысуы үшін жазбаша мәтіндерді түсінуге және пайдалануға, олардың ойларын білуге және оқуға тарту қабілеті» ретінде бағалайды [5]. Оқу сауаттылығы туралы айта келе, ол түрлі жағдайларда және әртүрлі мақсаттарда оқуды белсенді, мақсатты бағдарланған және конструктивті түрде пайдаланылуы сипатталады. Әрине, оқуға деген кең көзқарас қазіргі өмірдің талаптары мен жағдайына байланысты. Білім беру жүйесіне арналған жаңа білім беру стандарттарына қойылатын талаптар көп жағдайда әлемдік тенденцияға сәйкес келеді.

2016-2017 оқу жылында мектеп түлектерін қорытынды аттестациялау форматы және бірыңғай ұлттық тестілеу түрі өзгертілді. ЖОО-на түсу үшін мектеп бітірушілер «Математикалық сауаттылық», «Оқу сауаттылығы» бойынша емтихан тапсырды. Дегенмен оқу мәдениеті қалыптаспаған тұлға «Оқу сауаттылығынан» оң нәтиже көрсете алмады. Осы тұста мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын дамыту үшін бірінші кезекте олардың оқу

мәдениетін қалыптастыру керек екендігі тәжірибеде байқала бастады.

Өкінішке орай, бүгінгі күні біздің қоғамда «оқу мәдениетінің дағдарысы» белең алып, тіпті «оқуды құндамайтын, керек қылмайтын деңгейге түскені» шындық. Осылайша, қоғам бір жағынан, оқудың маңыздылығы артып келе жатқанын түсінеді, екінші жағынан соңғы жылдары белең алған оқу мәдениетінің дағдарысын бағамдайды. Қоғамда бұл қайшылықты жеңуге не кедергі және оны жеңудің жолдары қандай деген өткір сұрақ күн тәртібінде тұр.

Мұндай өзекті проблеманы бір ғылыми жоба аясында шешу мүмкін емес, сондықтан бұл жұмыста біз мектептің білім беру жүйесіне қатысты «оқу мәдениеті», «оқу сауаттылығы» мәселесін зерттеу нысаны ретінде алып отырмыз. Зерттеу тобы «Оқу мәдениеті» мен «Оқу сауаттылығының» әрқайсысының өз алдына мақсаты мен міндеттерін анықтап, бұл екі «білім, білік, дағдыны» тұлғаның оқырмандық құзіреттілігін қалыптастыруда метапәндік (когнитивтік- ақпараттық) тұрғыда қарастырып, кезеңдері мен тиімді жолдарын (алгоритмін) ұсынып, ғылыми-әдіснамалық негізін жасауды мақсат етіп отыр. Себебі бүгінгі күні мектеп тәжірибесінде «оқу сауаттылығын» тұлғаның оқу мәдениетін қалыптастырудың жолы ретінде қарастыру орын алып отыр.

Оқу сауаттылығы оқушылардың жазбаша мәтіндерді түсініп, ондағы ойды ұға білуі, өз мақсаттарына жету үшін мәтін мазмұнын пайдалана білуі, олардың қоғам тынысына белсенді қатысу үшін білім мен мүмкіндіктерінің көрсеткішін білдіреді. Бұнда оқу техникасы және мәтінді нақты түсіну бағаланбайды, ал бірақ мәтінге рефлексия жасау, өмір мақсаттарын орындау үшін оқуды пайдалануы бағаланады [6].

Әлемдік қоғамдастық ақпараттық ғасырға енді (XX ғасырдың 80-ші жылдары – XXI ғасыр). «Ақпараттық қоғам» терминнің пайда болуы ақпараттың қазіргі өркениеттің маңызды ресурсқа айналуымен тікелей байланысты.

Сонымен қатар, адамның жаңа жағдайда ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін көрсететін бірқатар терминдер пайда болды: «компьютерлік сауаттылық», «ақпараттық сауаттылық», «ақпараттық сауаттылық қалыптасу мәдениеті». «Ақпараттық мәдениет» өз кезегінде қазіргі заманғы жалпы мәдениеттің ажырамас бөлігіне айналады.

Бірақ адамзат баласы үшін «Оқу мәдениеті» термині оқырманның біліктілігін көрсететін басқа терминдерден өзіндік ерекшелігі бар ұғым болып табылады. Себебі кез келген жеке тұлға ақпаратты электронды ортадан (экраннан) алады немесе оқу арқылы алуды жүзеге асырады. Оқу арқылы алуды ең маңызды әмбебап әдіс ретінде қарастыруға болады.

Себебі «ақпараттық мәдениет», «ақпараттық-библиографиялық сауаттылық» және т.б. оқу іс-әрекетінің сыртқы көріністерін көбірек көрсетеді, яғни тұлға тез арада өзіне қажетті ақпаратты алуды бірінші орынға қояды. Ендеше оқу мәдениет тек ақпарат әлемінен мәлімет алу қабілетін ғана емес, сонымен қатар «кітапқа деген сүйіспеншілік», «оқуға деген қызығушылық», «оқуды қабылдау және түсіну», «шығармашылық оқу» түсініктерін қамтитындығы анық. Дегенмен «оқу сауаттылығы» мен «оқу мәдениеті» деген екі білік пен дағды тұлғаның оқу құзіреттілігін қалыптастырады.

Соңғы жылдары мектеп пәндерін оқыту әдістемесінде оқушылардың оқу құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі педагогика ғылымында негізгі базалық ілімдердің бірі «құзыреттілік» болып отыр. «Құзыреттілік» терминіне алғаш анықтама беріп, лингвистикаға енгізген американдық ғалым Н.Хомский. Құзыреттілік дегеніміз – тұлғаның бойында білім, дағды, іскерлік, ерік күш –жігердің болуы. Құзыреттілік – оқушы іс-әрекетінің сапасынан көрінетін білім нәтижесі. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» сияқты ұғымдарды қамтиды. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі.

«Оқу құзіреттілігі» деген терминнің өзі әдістемеде бірнеше жыл қарастырылып келеді. Бұл құзіреттілік негізінде оқушы мәтінді ұғыну үшін жұмысты өзі жоспарлап жүзеге асыра алады. Бірақ бұл әдебиет пәніне қатысты яғни көркем мәтін негізінде ғана

қарастырылып келген еді. Сонымен қатар соңғы жылдары жоғары оқу орындарына қабылдау емтихандарының формасы оқу күзiреттiлiлiгiн барлық мектеп пәндерiнiң негiзiнде қалыптастыру қажеттiгiнiң өзектi мәселе екендiгiн танытты. Мәтiндердi түсiнуде қиындықтарға тап болған бала сөзсiз оқуда қиындықтарға тап болады: өйткенi мәтiн ауызша немесе жазбаша түрде кез-келген тапсырманың негiзiнде жатыр. Бұдан мәтiнмен жұмыс iстеу тек пәндi оқыту ауқымынан кең екендiгiн көреміз. Сондықтан оқу сауаттылығы бойынша тапсырмаларды қолдана отырып, бұл метапәндiк дағды екенiн ескерiп, барлық мектеп пәндерiнде қалыптастыру маңызды екенiн атап өткен жөн. Барлық мектеп бағдарламасындағы пәндер мазмұнындағы мәтiндер сөздiң ақпараттық бiрлiгi ретiнде барынша жүйелi түрде оқыту нысанына айналуы қажет. Бұл тек жоғары оқу орнына қабылдау емтиханының талаптары үшiн ғана емес, нақты сөйлеу тәжiрибесi үшiн қажет болып табылады. Оқу сауаттылығын қалыптастыруға ықпал ететiн тиiмдi әдiстер:

- Нормалар мен ережелердi, интонация мен қарқынды сақтай отырып, мәнерлеп оқу, сондай-ақ кейiннен мазмұнын айтып беру;

- Бүкiл мәтiннiң немесе оның бөлiктерiнiң негiзгi ойларын бөлектеу;

-Мәтiндегi ақпаратты түсiну;

- Әрi қарай пайдалану мақсатын ескере отырып, мәтiндiк ақпаратты түрлендiру;

- Мәтiннен алынған ақпаратты өзгертiлген жағдайда қолдану;

- Мәтiндегi ақпараттың сенiмдiлiк дәрежесiн сыни бағалау [7, 29].

Жоғарыда атап өткенiмiздей тұлғаның оқу сауаттылығын дамытудың негiзiнде оқу мәдениетi жатады.

Көркем әдебиеттi оқу мәселесi қашанда оқу мен оқу мәдениетi аясында маңызды орын алатынын атап айтуға болады. Бұл мәселе қазақ әдебиетiн оқыту әдiстемесi ғылымының қалыптасуы мен даму жолында үнемі қарастырылып келедi. XX ғасырдың 30-шы жылдарынан бастап қазақ әдебиетiн оқыту әдiстемесi оқушы-оқырман -тұлға әдеби дамуында бiраз тәжiрибе жинақтады.

Оқырман-оқушы-тұлға әдеби даму мәселелерiне отандық және шетелдiк әдiскер ғалымдар көптеген зерттеу еңбектерiн арнаған болатын (А.Көшiмбаев, Ә.Қоңыратбаев, Т.Жұмажанова,Қ.Бiтiбаева,В. Г. Маранцмана, Г. А. Беленького, Т. Г. Браже, М. П. Воюшиной, Е. В. Сосновской, Е. Р. Ядровской және т.б). Қазақ әдебиетiн оқыту әдiстемесiнде оқушылар бойында оқырмандық мәдениеттi қалыптастыру 80-шi жылдары арнайы зерттеле бастады. Солардың бiрi— Т.Жұмажанованың «IY-YII сынып оқушыларының оқырмандық қызығушылығын арттыру» атты еңбегi. Оқырмандық мәдениет мәселесiн автор «Оқушылардың моральдық бейнесiн қалыптастыруда, ой-өресiн дамытып, өзiн-өзi тәрбиелеуде сыныптан тыс оқу мәселесi төңiрегiнде сөз етеміз» [8, 61], – деп, сыныптан тыс оқуды тәрбие тәрбие үрдiсi аспектiсiнде қарастырған бұл еңбек оқырмандық мәдениеттi қалыптастыру жолдарын анықтауда қазақ әдебиетi әдiстемесi ғылымында тарихи құнды алғашқы зерттеу болып табылады. «Қазақ әдебиетiнiң оқыту методикасында оқушының оқырман ретiнде қызығушылығын анықтау мәселесi мүлде зерттелген жоқ» [8, 62] – деп автор бұл мәселенiң маңыздылығын дәлелдеп көрсетедi. «Оқушының бүкiл жан-дүниесiне көркем әдебиеттiң қалай әсер еткенiн анықтап бiлу – мәдениеттi оқырман тәрбиелеп шығару методикасының кiлтi» [8, 83], –дей отырып, ғалым оқушының оқырман ретiндегi қызығушылығын анықтауда жүргiзген эксперимент жұмыстарына мол орын берiп, оның әдiс-тәсiлдерiн сараптайды. Оқырмандық мәдениеттi қалыптастыру аса күрделi де ұзақ үрдiс, ол үнемі оқытушы тарапынан бақылап зерттеп отыруды талап етедi. Осы орайда Т.Жұмажанова өз тәжiрибесiндегi дидактикалық-педагогикалық қағидаларды әдiстемелiк қолданысқа жеткiзудегi, ұластырудағы iзденiстерiн ортаға салады. Ең алдымен оқушының кiтапқа қызығушылығын анықтап алу керектiгiн айтады. Демек, баланың көркем шығармаға деген қызығушылығына бағыт сiлтеу, эстетикалық талғамын тәрбиелеу, оны әрi қарай дамытып бекiту, қалыптастыру – педагогикалық маңызды проблеманың бiрi. Ғалым оқушының оқырман ретiнде қызығушылығын анықтаудың бiрнеше әдiс-тәсiлдерiн ұсынады.

Әдістеме ғылымында оқырманның әдеби қабілеттерінің дамуы мен қалыптасуы назарға алынған. Оқырман-оқушының даму кезеңдері, әдеби даму кезеңдерінің қағидалары анықталған. (В.Г. Маранцманның әдістемелік мектебі). Оқу мәдениетін қалыптастырудың негізінде оқырманның туындыны қабылдау және интерпретациялау іс-әрекеті жатады. Әдістемелік еңбектерде интерпретациялау әрекеті оқырманның даму механизмінің басты нысаны екенінің аталуы кездейсоқтық емес. [9]

Сондықтан көркем туындыны оқыту мәдениетінің негізі туындыны «қабылдау –түсіну –интерпретация» болып табылады. Себебі туындыны қабылдау адамның әлеуметтік-мәдени және оқырмандық тәжірибесі, әдеби даму деңгейімен анықталады. Себебі мектеп оқушыларының кітап оқу мәдениетін қалыптастыру арқылы олардың шығармашылық қиялы мен қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік туатындығын естен шығармау қажет.

ҚОРЫТЫНДЫ

Өкінішке орай, соңғы жылдары қоғамда оқу мәдениетін қалыптастыру мен дамытудың құндылығын түсіну төмендеп, оқуға тек ақпарат іздеу тұрғысынан қарау сияқты прагматикалық көзқарас орын алды. Сонымен қатар көркем мәтін мен қарапайым мәтінді оқу стратегияларының ара жігі ашылмағаны байқалады. Бүгінгі күні еліміздегі білім беру жүйесінде оқуға қатысты мәселенің екі аспектісін көріп отырмыз: көркем туындыны оқу және ақпарат іздеу үшін оқу. Екі бағыт та өзекті, бірақ олардың шешімі оқу стратегиялары әртүрлі болып келеді. Оларды араластыру немесе мақсаттар мен міндеттердің нақтыланбауы, көркем мәтінді оқу және ақпараттық оқудың практикалық құндылығын шектеуге әкеледі. Сондықтан «оқу мәдениетін» тұлғаның «оқу сауаттылығын» қалыптастырудың негізі екені ғылыми-әдістемелік тұрғыда зерттелуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақтың тәлімдік ой-пікірлері антологиясы. П-том./Құрастырушылар: Жарықбаев Қ. Қалтев С./-Алматы: Рауан.1998. - 415 б.
2. Ушинский К.Д. Балаларды тәрбиелеу және оқыту жөніндегі тандамалы пікірлері. - Алматы, 1961. -327 б.
3. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие. – СПб: Изд-во В.А. Михайлова, 2002. -461 с
4. Исследования чтения и грамотности в Психологическом институте за 100 лет Хрестоматия Под ред. Н.Л. Карповой, Г.Г. Граник, М.К. Кабардова. –Москва, 2013
5. Воюшина М.П., Кислинская С.А., Лебедева Е.В. и др. Методика обучения литературе в начальной школе: учеб. для студ. высш. учеб. заведений /под ред. М.П. Воюшиной. –М.: Изд. центр «Академия», 2010. –288 с.
6. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2017-2018 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2017. – 370 с.
7. Цукерман Г.А. Оценка читательской грамотности. РАО: Москва, 2010.
8. Жұмажанова Т. Кластан тыс жұмыстар арқылы оқушыларға патриоттық, интернационалдық тәрбие берудің жолдары. // Қазақ әдебиетінен білім мазмұны мен әдістерін жетілдіру мәселелері. – Алматы, 1990.-201 б

REFERENCES

1. Qazaqtyñ tälimdik oi-pikirleri antologiasy. P-tom./Qūrastyruşylar: Jaryqbaev Q. Qaltev S./-Almaty: Rauan.1998. - 415 b.
2. Uşinski K.D. Balalardy tärbieleu jäne oqytu jöningitandamaly pikirleri. -Almaty, 1961. - 327 b.

3. Sokolov A.V. Obşaia teoria sosiälnoi komunikasii: ucheb. posobie. – SPb: İzd-vo V.A.Mihailova, 2002. –461 s
4. İssledovania chtenia i gramotnosti v Psihologicheskom institute za 100 let Hrestomatia Pod red. N.L. Karpovoi, G.G. Granik, M.K. Kabardova. –Moskva, 2013
5. Voiuşina M.P., Kislinskaia S.A., Lebedeva E.V. i dr. Metodika obuchenia literature v nachälnoi şcole: ucheb.dlä stud.vyšş. ucheb.zavedeni /pod red. M.P. Voiuşinoi. –M.: İzd.sentr «Akademia», 2010. –288 s.
6. Ob osobenostäh organizasii obrazovatel'nogo prosesa v obşebrazovatel'nyh şkolah Respubliki Kazahstan v 2017-2018 uchebnom godu: İnstruktivno-metodicheskoe pismo. – Astana: Nasionäl'naia akademiia obrazovaniia im. İ. Altynsarina, 2017. – 370 s.
7. Sukerman G.A. Osenka chitatelskoi gramotnosti. RAO: Moskva, 2010.
8. Jūmajanova T. Klastan tys jūmystar arqyly oquşylarğa patriottıyq, internacionaldyq tärбие berudiñ joldary. // Qazaq ädebietinen bilim mazmūny men ädisterin jetildiru мәseleleri. – Almaty, 1990.-201 b

Формирование читательской культуры учащихся

Н.К. Смагулова

к.ф. н., ассоциированный профессор, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, 020000. Республика Казахстан. <https://orcid.org/0000-0002-8822-5807>.

В статье рассмотрена проблема формирования читательской культуры школьников. Формирование читательской культуры учащихся требует системной методической работы. В статье были взяты теоретические основы и практическая система формирования читательской культуры школьников в предмет исследования. Сегодня показано, что главным условием формирования школьника как духовно наполненного, грамотного, рассудительного, культурного человека является его читательская компетентность. на сегодняшний день большой проблемой становится неспособность учащегося школы с государственным языком обучения свободно владеть своим родным языком, полностью выражать свои мысли на родном языке. Было показано, что наиболее рациональным способом решения данной проблемы является чтение учащимися книг на родном языке. Рассмотрены исследовательские работы отечественных и зарубежных ученых-методистов, посвященные проблемам литературного развития читателя-ученика-личности.

Ключевые слова: читательская культура, читательская компетентность, методическая система, читательская грамотность, родной язык, читатель, ученик, личность.

Formation of students' reading culture

N.K. Smagulova

Candidate of Philological Sciences, associate professor, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, 020000. Republic of Kazakhstan. <https://orcid.org/0000-0002-8822-5807>.

The article examines the problem of the formation of the reading culture of schoolchildren. The formation of students' reading culture requires systematic methodological work. The article took the theoretical foundations and the practical system of forming the reading culture of schoolchildren into the subject of the study. Today it is shown that the main condition for the formation of a student as a spiritually filled, literate, reasonable, cultured person is his reading competence. Today, the inability of a student of a school with a state language of instruction to

speak his native language fluently and fully express his thoughts in his native language is becoming a big problem. It has been shown that the most rational way to solve this problem is for students to read books in their native language. The research works of domestic and foreign methodologists devoted to the problems of literary development of the reader-student-personality are considered.

Keywords: reading culture, reading competence, methodological system, reading literacy, native language, reader, student, personality.